

Daniela Kolodziej

NAUCZANIE HISTORII POLSKI KANDYDATÓW POCHODZENIA POLSKIEGO ZE WSCHODU NA STUDIA W POLSCE

Przedmiotem pracy są problemy związane z nauczaniem młodzieży polskiego pochodzenia ze Wschodu historii Polski w ramach rocznego kursu przygotowawczego dla osób zamierzających podjąć studia w Polsce.

Punktem wyjścia rozważań jest próba oceny przygotowania merytorycznego kandydatów ze Wschodu na studia w Polsce. Dokonano jej w oparciu o testy przeprowadzone w czasie kilkuletniej pracy z Polakami z byłych republik ZSRR w Centrum Języka i Kultury Polskiej dla Polonii i Cudzoziemców UMCS w Lublinie.

Testy te zawierały pytania nie tylko o historię Polski, ale również, a niektóre z nich – przede wszystkim – z historii powszechnej. Przeprowadzono je na początku każdego roku akademickiego. Pozwoliły one osobie prowadzącej zajęcia zorientować się w ogólnym poziomie wiedzy historycznej młodzieży polskiego pochodzenia ze Wschodu rozpoczynającej naukę w Centrum Języka i Kultury Polskiej UMCS.

Analiza wyników tych testów potwierdza, iż większość słuchaczy tzw. roku zerowego nie zna historii Polski wcale lub zna ją bardzo słabo i nie zna również w dostatecznym stopniu historii powszechnej¹. Spostrzeżenie to skłoniło do zastanowienia się nad przyczynami niskiego bez wątpienia poziomu przygotowania Polaków ze Wschodu, kandydujących do polskich uczelni akademickich. Porównano w tym celu program nauczania postradzieckiej szkoły ogólnokształcącej z programem polskiego

¹ Na problem ten słusznie zwrócił uwagę J. Mazur, *Metodyka nauczania języka polskiego w aspekcie specyfiki potrzeb Polaków ze Wschodu*, [w:] *Metodyka kształcenia językowego Polaków ze Wschodu*, red. J. Mazur, Lublin 1993, s. 15. Poruszali go również liczni uczestnicy konferencji nt. „Kształcenie Polaków ze Wschodu w aspekcie ich przygotowania merytorycznego”, zorganizowanej w Kazimierzu Dolnym w październiku 1993 r. (m. in.: G. Przechodzka, G. Rudziński, H. Krupińska-Lyp, Z. Sibięga, R. Sochacka, O. Uberman). Zob.: *Merytoryczne kształcenie Polaków ze Wschodu*, red. J. Mazur, Lublin 1994.

liceum ogólnokształcącego oraz polskie i postradzieckie podręczniki do historii. Starano się też zorientować poprzez przeprowadzoną wśród młodzieży ankietę, jakie metody i formy pracy preferowane były na lekcjach historii w szkołach, do których uczęszczała.

Z przeprowadzonych badań wynika, iż niedostatków wiedzy merytorycznej i umiejętności młodzieży polskiej ze Wschodu w zakresie historii szukać należy zarówno w różnicach programowych, jak i w wadliwej realizacji i odmiennym od polskiego systemie nauczania w byłym ZSRR. Przede wszystkim, co podkreślano już wielokrotnie w dyskusjach na temat problemów związanych z kształceniem Polaków ze Wschodu w aspekcie ich przygotowania merytorycznego, należy wziąć pod uwagę to, że nauka w szkołach na Wschodzie prowadzona jest obecnie w cyklu 11-letnim, a więc krótszym w porównaniu ze szkołami polskimi, a program ma układ liniowy. Pamiętać również należy, iż „system edukacyjny w Związku Radzieckim, zwłaszcza w dziedzinie nauk humanistycznych, był pochodną obowiązującej doktryny politycznej, w myśl której liczyło się przede wszystkim to co własne, cały zaś dorobek europejskiej i światowej myśli humanistycznej przedstawiany był przeważnie w kontekście jego przydatności lub – może nawet częściej – wrogości obowiązującej ideologii”². Analiza aktualnie obowiązującego w ogólnokształcącej szkole postradzieckiej programu dowodzi, iż nadal główny nacisk kładzie się w nauczaniu historii na poznawanie dziejów własnego państwa i narodu, znacznie mniejszą zaś uwagę zwraca się na dzieje powszechne – dzieje Europy i świata, w tym także państw ościennych³.

Wystarczy również sięgnąć do obowiązujących podręczników, by przekonać się, że historia powszechna przedstawiona została w nich w sposób bardzo nierównomierny. Tak np. dość obszernie potraktowane zostały dzieje świata antycznego i historia współczesna, natomiast bardzo pobieżnie omówiono Średniowiecze i Renesans. Podobnie, w sposób jeszcze bardziej ogólnikowy, potraktowana została w nich historia Polski i stosunków polsko-rosyjskich na przestrzeni dziejów. Zauważyć przy tym należy, że interpretacja wielu faktów i problemów w tym zakresie często odbiega nadal od przyjętych powszechnie ustaleń naukowych ostatnich lat. Dotyczy to chociażby polskich powstań narodowych XIX w. czy stosunków polsko-radzieckich w czasie drugiej wojny światowej i w okresie powojennym.

Niezadowolające wyniki testów z historii Polski przeprowadzonych w pierwszych tygodniach nauki w Polsce tłumaczyć należy więc tym, że większość studentów roku zerowego nie uczyła się dotychczas dziejów polskich wcale lub przerabiała je bardzo pobieżnie. W wielu przypadkach

² G. Przechodzka, *Przygotowanie merytoryczne kandydatów ze Wschodu na studia w Polsce w aspekcie tekstów kwalifikacyjnych z zakresu historii i geografii*, [w:] *Merytoryczne kształcenie Polaków ze Wschodu...*, s. 64.

³ *Programmy srodniej obszczeobrazowatelnoj szkoły*, „Istorija”, Moskwa 1990.

wiadomości z dziejów ojczystych zdobywali oni bowiem – jak wskazują na to odpowiedzi udzielone w specjalnie zorganizowanej na ten temat anonimowej ankiecie – na prowadzonych przez różne instytucje kursach, trwających od 3 do 10 miesięcy. Zajęcia z historii w ramach owych kursów prowadzone były najczęściej w wymiarze 1 godziny tygodniowo i bardzo rzadko – co należy podkreślić – przez nauczyciela specjalistę.

Nieco inaczej wygląda sprawa znajomości historii powszechnej. Wyniki testów dowodzą, że stan przygotowania merytorycznego młodzieży polskiej ze Wschodu w tym zakresie jest z roku na rok coraz lepszy. Dostrzec też można znacznie lepszą orientację w zakresie historii najnowszej i współczesnej. Zagadnienia te przerabiane są bowiem w ostatnich klasach szkoły ogólnokształcącej, a zakres podawanego uczniom materiału jest o wiele szerszy niż np. z historii średniowiecznej. Stąd też prawdopodobnie lepsza znajomość historii najnowszej i współczesnej.

W rozważaniach nad przyczynami słabego na ogół przygotowania merytorycznego studentów roku zerowego w zakresie historii zwrócić należy również uwagę na metodyczny aspekt kształcenia młodzieży ze Wschodu. Analiza przeprowadzonej wśród nich ankiety wskazuje wyraźnie, iż na lekcjach historii w szkołach, do których uczęszczali, dominowały metody pamięciowe, polegające – jak słusznie zwrócił na to uwagę J. Mazur – „na bezkrytycznym zapamiętywaniu wykładów nauczyciela lub fragmentów obowiązujących, często zresztą wątpliwej jakości, podręczników”⁴. W pierwszych miesiącach nauki w Polsce słuchacze roku zerowego mają więc olbrzymie trudności z krytyczną interpretacją faktów historycznych oraz z przyczynowo-skutkowym przedstawianiem wydarzeń, a także ze zrozumieniem tekstu⁵. Większość z nich ma również kłopoty z analizą źródła historycznego.

Głównym problemem kształcenia Polaków ze Wschodu jest wyrównywanie różnic programowych w zakresie wiedzy merytorycznej, ujawniających się między poziomem kształcenia w Polsce i w krajach pochodzenia studentów, pogłębianie wiedzy oraz kształcenie językowe, mające na celu przygotowanie kandydatów na studia w Polsce do słuchania, notowania i rozumienia wykładów w języku polskim. W przypadku historii Polski jest to w zasadzie zapoznanie młodzieży polskiej ze Wschodu z dziejami narodu i państwa polskiego od podstaw. Dla większości słuchaczy roku zerowego są to bowiem zagadnienia – co podkreślano już wielokrotnie – znane bardzo słabo lub wcale.

Jednym z podstawowych zadań stojących przed nauczycielem historii prowadzącym zajęcia ze studentami roku zerowego jest więc poszerzenie

⁴ Mazur, *Metodyka nauczania języka polskiego w aspekcie specyfiki potrzeb Polaków ze Wschodu...*, s. 16–17.

⁵ Tamże, s. 17.

i uporządkowanie posiadanej już przez nich wiedzy historycznej lub przekazanie im wiadomości o głównych faktach i wydarzeniach, które miały miejsce w historii Polski oraz o najważniejszych procesach politycznych, gospodarczych, społecznych i kulturalnych zachodzących na ziemiach polskich na przestrzeni dziejów. Winien on również zapoznać ich z podstawową terminologią specjalistyczną. Dydaktyka historii powinna służyć jednak nie tylko podawaniu lub pogłębianiu wiedzy merytorycznej „lecz także – jak podkreślił J. Mazur w referacie wygłoszonym na konferencji poświęconej problemom metodyki nauczania języka polskiego Polaków ze Wschodu i Polonii – umacnianiu poczucia polskiej przynależności narodowościowej młodzieży ze Wschodu”⁶. W tym względzie przed nauczycielem historii stoi ogromne zadanie, ale i ogromne możliwości działania. Dążyć on powinien przede wszystkim do pogłębienia zainteresowania studentów Polską, a zwłaszcza osiągnięciami w dziedzinie kultury.

Ogrom materiału, jaki w ciągu 8–9 miesięcy należy przekazać studentom roku zerowego, sprawia, że szczególnie istotnym problemem w nauczaniu młodzieży polskiej ze Wschodu historii Polski jest kwestia doboru odpowiednich treści nauczania oraz metod i form prowadzenia zajęć.

Program ramowy rocznego kursu historii Polski realizowany aktualnie w Centrum Języka i Kultury Polskiej dla Polonii i Cudzoziemców UMCS w Lublinie obejmuje dzieje Polski od kształtowania się państwowości na ziemiach polskich w IX–X w. do współczesności i oparty został na programie liceum ogólnokształcącego. Zwrócono jednak uwagę, iż w związku z tym, że większość młodzieży polskiej z byłego Związku Radzieckiego nie zna historii Polski i słabo (a czasem wcale) posługuje się językiem polskim, nie może on być realizowany w takim wymiarze i na takim poziomie, jak w liceum⁷. Przy doborze treści nauczania przyjęto więc, że podstawowym celem nauczania jest zapoznanie kandydatów do polskich szkół wyższych z głównymi wydarzeniami z dziejów Polski – dziejów narodu, państwa, kultury oraz ukazanie wewnętrznych i międzynarodowych uwarunkowań losów narodu i państwa polskiego, a także kształcenie języka specjalistycznego.

Znajomość historii ma bowiem ułatwić tej młodzieży zrozumienie polskiej kultury i dzisiejszej rzeczywistości, przyspieszyć i pogłębić orientację w polskiej tradycji narodowej, posługującej się często terminami dla niej jeszcze obcymi, jak np. Grunwald, Raclawice, Targowica, Polski Wrzesień. „Ogromną rolę powinna też spełniać – jak zauważył J. Mazur – nauka identyfikacji, poznawania i interpretacji polskich symboli i znaków tożsamości narodowej (np. godło, hymn, flaga, stolica)”⁸.

⁶ Tamże, s. 16

⁷ Na realizację treści objętych tym programem w CJiKP przewidziano 120 godzin lekcyjnych.

⁸ Mazur, *Metodyka nauczania języka polskiego w aspekcie specyfiki potrzeb Polaków ze Wschodu...*, s. 16.

Znajomość języka specjalistycznego w znacznym stopniu ułatwi słuchaczom roku zerowego rozumienie tekstu historycznego, pozwoli na szybsze i lepsze opanowanie i utrwalenie wiedzy i terminologii historycznej.

Szczególne znaczenie ma – jak już podkreślono – zapoznanie polskiej młodzieży ze Wschodu z dorobkiem polskiej kultury – malarstwa, architektury, literatury, muzyki. Dydaktyka historii musi być więc w maksymalnym stopniu skorelowana z dydaktyką historii literatury i historii kultury⁹. Wskazane byłoby, aby omawianie określonych okresów w dziejach narodu i państwa polskiego korespondowało z analizą odpowiadających im epok literackich na lekcjach historii literatury polskiej i problematyką przerabianą na zajęciach z historii kultury. Przy omawianiu poszczególnych epok i charakterystycznych dla nich problemów należy zwracać szczególną uwagę – jak już zaznaczono – na przyczynowo-skutkowy charakter procesów historycznych, wskazywać ich wewnętrzne i międzynarodowe uwarunkowania i dopiero na tym tle omawiać rozwój kultury polskiej¹⁰.

Osią orientującą dobór podstawowych treści nauczania winien być człowiek – kreator dziejów, rozpatrywany jako jednostka i jako członek społeczeństwa, dążący do przeobrażania i reformowania rzeczywistości społecznej, wyzwolenia spod obcej dominacji, a jednocześnie twórca wartości materialnych i duchowych, stanowiących spuściznę pokoleń.

„Poznawanie polskiej kultury i jej dziedzictwa powinno odbywać się również – jak zauważył słusznie J. Mazur – poprzez wskazywanie wzajemnych związków i odrębności między kulturą i tradycją polską a kulturą i tradycją krajów zamieszkiwania studentów”. Te związki i odrębności winny być ukazywane na szerokim tle uwarunkowań historycznych. Bardzo ważną sprawą staje się przy tym podkreślenie roli wybitnych postaci ze Wschodu w dziejach Polski i tworzeniu polskiej kultury¹¹.

Szczególne dużo miejsca i uwagi należy poświęcić przedstawieniu zagadnień i faktów tzw. drażliwych, jak chociażby wojny obronne, powstania narodowe, 17 września 1939 r., starając się omawiać je bez emocji, zgodnie ze stanem aktualnej wiedzy historycznej.

Podstawową formą pracy z młodzieżą polską ze Wschodu winien być wykład, ale dostosowany do poziomu przeciętnego studenta na danym etapie nauki języka polskiego. Nie powinien on jednak dominować. Niezwykle korzystne wydaje się połączenie wykładu z tzw. rozmową o historii, z jednoczesnym wykorzystaniem niektórych tekstów źródłowych i literackich oraz materiałów ikonograficznych i filmowych. Ilustrowanie wykładu z historii

⁹ Zwracali na to uwagę autorzy szeregu prac zamieszczonych w książce: *Merytoryczne kształcenie Polaków ze Wschodu...*

¹⁰ Szerzej zob. Mazur, *Metodyka nauczania języka polskiego w aspekcie specyfiki potrzeb Polaków ze Wschodu...*, s. 15.

¹¹ Tamże, s. 16.

jest oczywistością nie wymagającą uzasadnień. Dobrze przygotowana ikonografia ułatwia bowiem odbiór przekazywanych wiadomości, co jest bardzo istotne w przypadku osób nie znających historii Polski. Bogate zastosowanie zbiorów ikonograficznych, muzycznych, filmowych służy również rozwijaniu sfery wyobraźniowej o kulturze polskiej, jej istotnych cechach i właściwościach oraz odrębnościach na tle innych kultur. Należy więc dążyć do rozbudowania ilustracyjnej strony wykładów na wzór najlepszych edukacyjnych programów telewizyjnych¹². Niezbędne jest oczywiście korzystanie z map i atlasów.

Szczególną rolę spełniają również zajęcia w tzw. plenerze, a więc zwiedzanie zabytków, miejsc pamięci, muzeów. Pomagają one bowiem młodzieży w poznawaniu dziejów Polski i różnych aspektów polskiego dziedzictwa kulturowego, ale także ułatwiają i przyspieszają proces identyfikacji narodowościowej. Wycieczki – zwiedzanie miejsc, które odegrały szczególną rolę w historii polskiej (np. Krakowa, Warszawy, Gniezna, Poznania), jest ważne nie tylko ze względów poznawczych. Organizowanie wspólnych wyjazdów i imprez kulturalnych przyspiesza w znacznym stopniu integrację oraz, co bardzo istotne, wyrabia nawyk konsumpcji określonych dóbr kultury. W procesie kształcenia bardzo ważne jest bowiem poznawanie, uczenie się i wychowanie przez przeżywanie. Treści przeżyte są bowiem znacznie lepiej zapamiętywane i utrwalane¹³.

Niezwykle ważne jest również kształcenie sprawności językowej. Dużo czasu poświęcić należy więc na własne wypowiedzi słuchaczy. Uczycь należy terminologii specjalistycznej, ale także posługiwania się źródłem historycznym i korzystania z literatury historycznej. Jest to przydatne zwłaszcza tym spośród słuchaczy roku zerowego, którzy zamierzają podjąć w Polsce studia historyczne, prawnicze, czy ekonomiczne. Kształcić należy również umiejętność sporządzania notatek z wykładów i z polecanej literatury fachowej.

Obok wymienionych podstawową metodą pracy winna być także praca z materiałem zawartym w podręcznikach.

Problem podręcznika to jeszcze jeden z niezmiernie ważnych problemów, z którymi spotyka się nauczyciel historii prowadzący zajęcia z młodzieżą polską ze Wschodu. Dysponuje on wprawdzie bogatym materiałem dydaktycznym, lecz przygotowanym dla polskich uczniów i studentów. Zastrzeżenia budzi, po pierwsze dobór treści w tych podręcznikach, po drugie (a nawet przede wszystkim) zbyt trudny ich język. Z powyższych uwag wynika, że zaadaptowanie dostępnych powszechnie podręczników dla potrzeb słuchaczy roku zerowego nie jest zadaniem łatwym. W związku z tym wydaje się

¹² Szerzej na ten temat zob. B. Jedynak, *Metodyczne aspekty nauki o kulturze polskiej dla Polaków ze Wschodu*, [w:] *Metodyka kształcenia językowego...*, s. 141–145.

¹³ Zwrócił na to uwagę J. Plisiecki w powitaniu wygłoszonym do uczestników konferencji nt. „Metodyka nauczania języka polskiego dla Polaków ze Wschodu i Polonii”, zob. *Metodyka kształcenia językowego...*, s. 10.

pożądane opracowanie podręcznika historii Polski przeznaczonego dla tego specyficznego odbiorcy, jakim jest młodzież polska ze Wschodu. Podręcznik ten winien być przede wszystkim napisany językiem prostym i w sposób przystępny, a zagadnienia muszą być przedstawione bardziej syntetycznie niż w podręcznikach do nauczania historii dla Polaków. Byłoby dobrze, aby ważniejsze z omawianych problemów zilustrowane zostały odpowiednio dobranymi fragmentami źródeł historycznych. Podręcznik ten powinien zawierać słowniczek ważniejszych terminów i pojęć historycznych, zestaw ćwiczeń kontrolnych, wykaz lektur uzupełniających oraz tablice genealogiczne i wykaz dat do zapamiętania.

Podręcznik ten nie może stanowić jedyne źródła wiedzy historycznej. Powinien być jedynie punktem wyjścia zarówno dla prowadzącego zajęcia, jak i słuchaczy. Materiał zawarty w podręczniku (oczywiście odpowiednio dobrany) ułatwiłby znacznie pracę nauczycielowi, słuchaczom roku zerowego pozwoliłby zaś na sprawniejsze i szybsze opanowanie i utrwalenie ogromu materiału z zakresu historii Polski, z jakim muszą uporać się w ciągu 8–9 miesięcy nauki, co stanowi dla wielu z nich (zwłaszcza tych słabiej znających język polski) bardzo trudną do pokonania barierę.

Przedstawione wyżej rozważania nad problemami nauczania historii Polski kandydatów pochodzenia polskiego ze Wschodu na studia w Polsce pozwalają na sformułowanie podstawowych zadań, jakie stoją przed nauczycielami tego przedmiotu. Należą do nich przede wszystkim:

- kształcenie merytoryczne, mające na celu zapoznanie młodzieży polskiej ze Wschodu z najważniejszymi wydarzeniami i faktami z historii Polski oraz najważniejszymi procesami politycznymi, gospodarczymi, społecznymi i kulturalnymi zachodzącymi na ziemiach polskich na przestrzeni dziejów, a także pogłębienie ich dotychczasowej wiedzy historycznej,
- kształcenie przyczynowo-skutkowego ujmowania dziejów,
- kształcenie interpretacji źródła historycznego,
- kształcenie językowe, mające na celu zapoznanie kandydatów ze Wschodu na studia w Polsce ze specjalistyczną terminologią historyczną oraz przygotowanie ich do słuchania, notowania i rozumienia wykładów w języku polskim, a także do poprawnego formułowania wypowiedzi ustnych,
- opracowania podręcznika historii Polski przeznaczonego dla słuchaczy roku zerowego pochodzących ze Wschodu, a zamierzających podjąć studia humanistyczne w Polsce.